

**Posudek vedoucího diplomové práce: Šimon Charvát, Vytváření obrazu učitelky
v pedagogických časopisech druhé poloviny 19. století, Praha 2015, FHS UK, Katedra
obecné antropologie, 65 s.**

S mírnou nadsázkou se dá říct, že diplomová práce Šimona Charváta se pokouší vysvětlit stav, pojmenovaný v její úplně první větě, totiž feminizaci (českého nižšího) školství, a to nikoliv např. analýzou socioekonomického postavení vyučujících, resp. jeho vývoje, nýbrž analýzou toho, jak se o učitelkách mluvilo v pedagogických časopisech v několika desetiletích poté, co školský zákon v roce 1869 umožnil v Čechách jejich působení na veřejných školách. Autor vychází z ideologie oddělených sfér a jakožto své východisko u povolání učitelky problematizuje obvyklé spojování procesů profesionalizace a emancipace (které je podle Charváta nereflektovaně přejímáno z dobového diskurzu o ženské otázce; s. 21).

Téma je zvolené velice dobře s ohledem na několik nesamozřejmých rozměrů povolání učitelky v daném období jako např. veřejnost, samostatnost či práce za mzdu. Jinak řečeno: pokud bychom se na věc dívali mechanicky chronologicky, polarizovaly se v normativní a vědecké produkci konce 18. a začátku 19. století gendery a rozšířila se představa či ideologie oddělených sfér („veřejný muž“ – „soukromá žena“) se všemi souvisejícími naturalizacemi (zčásti staršího data), aby o několik desítek let později bylo třeba legitimizovat ženu, vstupující samostatně do učitelské profese na veřejných školách. Charváta nezajímá, jak se tato nová pozice vůbec objevila, resp. jak se vyjednávala před přijetím rakouského zákona, nicméně její nesamozřejmost a potřeba legitimizace v časopiseckých článcích zjevně přetrvávala i v letech následujících. Na učitelku se pisatel soustřeďuje i proto, že pro dosavadní domácí bádání je nejvýznamnějším projevem ženské emancipace v českých zemích 19. století. Autor přísně účtuje nejen s konceptem emancipace nejen ve vztahu k vzdělávání („*emancipační strategie jsou často zaměřené na reprodukci diferenčních kategorií, proti kterým samy bojují, nebo dokonce produkují zcela nové diferenční kategorie a tím nové formy podřízení*“, s. 27), ale i s valnou většinou příslušné české historiografické produkce. Poměrně podrobná kritika její ateoretičnosti a zaměňování témat za koncepty mu zároveň slouží jako kontrastní fólie k pojmenování jeho vlastních konceptuálních východisek.

Reprezentace kategorie učitelky, jak je nachází v českojazyčné časopisecké produkci druhé poloviny 19. století, analyzuje autor kromě již zmíněných konceptů oddělených sfér také pomocí konceptu povolání a jeho tří rovin (s. 49-58). Ukazuje, že „učitelka“ není rozšířením jakési genderově neutrální vyučující profese na ženy, nýbrž že její představitelnost a vůbec možnost je dána zásadním potvrzením ideologie oddělených sfér a podmíněna replikací specificky ženských vlastností (resp. výchovným působením), která byla učitelce ve školství připsána a podle níž byla tato hodnocena. Autor zde také upozorňuje na napětí mezi tímto specifickým, jaksi nadlimitním požadavkem na učitelku a požadavkem stejného ohodnocení za stejnou práci (jako muž). Tato „nelogičnost“ (s. 60) v diskurzu by stála za hlubší promyšlení, možná i na základě poněkud širšího okruhu pramenů. Další protiklad spočívá v tom, že učitelka je legitimizována esenciálně ženskou rolí, vázanou na soukromou sféru, která se ovšem uskutečňuje na veřejné instituci. Východiskem z tohoto protikladu je požadavek celibátu učitelek.

Charvátova analýza je promyšlená a také souvisle a srozumitelně předkládaná čtenáři. Oceňuji reflexi jeho vlastní (hodnotové, resp. badatelské) pozice; představení ideologií, jejichž prostřednictvím nahlíží na „učitelku“ v pedagogických časopisech, by možná mohlo být poněkud obsírnější („pro ne zcela zasvěcené“). Přesvědčivě je obhájen i způsob, jakým pisatel přistupuje k pramenům (nepodstatnost autorství); otázka možnosti neinterpretativního přístupu v historii (v případě foucaultovského „monumentu“) může být předmětem ústní obhajoby. Stejně tak bych považoval za účelné zamyslet se v obecné rovině nad rozdílem mezi dobovou ideologií a „dnešním“ badatelským konceptem (je-li jaký). I u dobového konceptu není vždy jasné, v jakém vztahu je k ideologii – na s. 36 se píše o konceptech založených na moderních ideologiích a diskurzích (představuju si např. koncept povolání založený na ideologii oddělených sfér), na s. 59 čteme o normativním konceptu ideologie oddělených sfér, jako by jedna ideologie měla jeden svůj koncept.

V závěru své práce mluví autor také o „neřešitelném vnitřním paradoxu legitimizačního diskurzu“ (s. 60) – co to pro jeho chápání diskurzu znamená? Připouští tím nekoherentnost diskurzu či existenci různých vzájemně se vylučujících diskurzů vedle sebe? Obdobně mechanisticky nakládá pisatel s ideologiemi, když na s. 13 píše: *„Při ‚střetu ideologií‘ dochází v podstatě ke dvěma možným scénářům. Za první dochází ke snaze rozporuplnost mezi ideologiemi potlačit, v druhém případě je rozporuplnost zdůrazněna.“* V tomto případě jakoby konkrétní předmět historického studia přestával být pro poznání ideologií, jež se

v něm uplatňují, důležitý, neboť scénáře střetu ideologií jsou předem dané a jeho jiný výsledek není možný. Teoretickým jazykem a schopností abstrakce Šimon Charvát jistě vyniká nad průměr, přesto by pojmy jako ideologie, diskurz nebo koncept bylo možno užívat jednotněji, resp. jako jasně diferencované, případně by stálo zato vysvětlit, proč to není možné.

Předloženou diplomovou práci hodnotím jako velmi kvalitní a v podstatě zralou pro publikaci, přesto nemohu pominout některé nedostatky. I z prvního čtení je patrné, že autor zamýšlel pojednat o dopadech působení učitelek na společnost a národ, na tuto kapitolu však pouze na s. 58 odkazuje, ona sama v práci není, místo ní přichází rovnou závěr. Přes vysokou argumentační a vyjadřovací úroveň se práci nevyhnuly formulační nedostatky a přehlédnutí a bohužel ani (hrubé) pravopisné chyby, na které přehledově upozorním. Poněkud problematická je rovněž interpunkce – na více místech jsou čárky uvnitř jednoduchých vět nadbytečné, jinde, většinou na konci vět vedlejších, zase chybějí. Pokud autor v poznámkách pod čarou cituje pouze tituly literatury, nezakončuje je tečkou.

A. Formulační nedostatky, špatné vazby, přehlédnutí:

s. 7 „dějepis charakterizují ... intuitivní metodologii“

„o explicitní přítomnost teorie při“ (čem?, „při“ nadbytečné)

s. 18 „konotovaného právě s dobou před listopadem“ (buď listopadem 1989, nebo Listopadem)

s. 25 „autentická ‚zkušenost‘ učitelek založená především na společných problémech žen v ‚mužském‘“ (chybí pravděpodobně „světě“)

s. 30, 31 věty vedlejší, začínající Přičemž... a Zatímco..., užití nenáležitě jako věty hlavní

s. 36 „určují“ místo správného „určující“

B. (Hrubé) gramatické chyby:

s. 24 „práce ... Pavli Vidlákové“

s. 28 „sjednotili se osnovy“

s. 36 „směřování Hasnerovi reformy“, totéž s. 43, 56

s. 41 „osoby, jež žili ... a věnovaly se“

s. 53 „vycházelo s maskulinního kódování“, správně „z“

Závěrem: Z hlediska užitých teoretických konceptů, potažmo jejich aplikace při analýze pramenného materiálu pokládám diplomovou práci Šimona Charváta za výrazně nadprůměrnou. S dílčími výhradami k její jisté nedopracovanosti a stručnosti a k vytčeným jazykovým nedostatkům ji jako **výbornou (1)** také navrhuji hodnotit.

Praha, 2. 2. 2015